

6. Тихонович Л. А. Опыт исследования практики АРТ-терапии в XX в. Игровой контекст современного искусства : автореф. дис. ... кандидата философских наук : 09.00.13 / Л. А. Тихонович. – М., 2005. – 23 с.

УДК 376-056.264:796.11

Т. Г. Харченко

кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

О. Л. Демченко

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ: ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ

У статті представлено теоретичний аналіз психолого-педагогічних наукових досліджень з проблеми становлення, формування ігрової діяльності дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення та її особливостей.

В статті представлений теоретичний аналіз психолого-педагогічних наукових досліджень по проблемі становлення, формування ігрової діяльності, її особливостей у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення.

The article is presented with theoretical analysis of psychological and pedagogical scientific researches on the problem of formation, formation of game activity, its features in preschool children with general speech underdevelopment.

Ключові слова: ігрова діяльність, загальне недорозвинення мовлення, діти дошкільного віку.

Ключевые слова: игровая деятельность, общее недоразвитие речи, дети дошкольного возраста.

Keywords: game activity, general underdevelopment of speech, children of preschool age.

Постановка проблеми. Кількість дітей з загальним недорозвиненням мов-

лення (ЗНМ) останнім часом невпинно зростає. Проблема володіння мовою завжди привертала увагу науковців різних спеціальностей, незаперечним є те, що наша мова дуже різноманітна і складна, розвивати її необхідно з перших років життя людини. На сьогодні ЗНМ – одна з найбільш поширених форм порушень мовленнєвого розвитку дітей, тому даний факт зумовлює підвищену увагу як науковців, так і практиків до вивчення цієї проблеми. Така категорія дітей потребує допомоги від фахівців, комплексного психолого-педагогічного супроводу в процесі когнітивного та особистісного розвитку.

Аналіз останніх публікацій. Проблема розвитку ігрової діяльності дітей докладно розглядалась в працях Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, О. П. Усової. Сучасні науковці: Л. П. Василенко, Р. Р. Калініна, Н. В. Кудикіна, М. В. Савчин розглядають формування соціальної спрямованості дитини дошкільного віку у грі за нормативного мовленнєвого розвитку; В. О. Кондратенко, С. Ю. Конопляста, І. С. Марченко, О. М. Усанова, М. К. Шеремет – за порушеного мовленнєвого розвитку. Серед нечисленних робіт, присвячених дослідженню особливостей поведінки в грі дітей з ЗНМ та їх емоційно-вольової сфери можна назвати праці таких вчених, як Г. А. Волкова, О. В. Жуліна, Л. А. Зайцева, С. О. Ключева, І. В. Мартиненко, О. Ю. Медведєва, О. С. Орлова, В. І. Селіверстов, В. М. Шкловський.

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень з питань особливостей ігрової діяльності дошкільників з ЗНМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ігрову діяльність дітей із ЗНМ досліджували науковці Р. Е. Левіна, Т. Б. Філічева, Ю. Ф. Гаркуша, В. П. Глухів, Г. В. Косова. Характеризуючи цих дітей Р. Е. Левіна вказує, що у них порушене не тільки мовлення, а й присутнє відставання у розвитку всіх психічних процесів [5]. У таких дітей спостерігається своєрідність розвитку пам'яті, мислення, уваги, що в свою чергу зумовлює певні особливості їх ігрової діяльності.

Гра – провідний вид діяльності дітей дошкільного віку, на цьому наголошують

відомі вчені Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін [1, 2, 11]. Вона цікава та близька дитині, тому що зароджується, формується з її потреб та інтересів, що виникають в результаті взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, а такий зв'язок обов'язково відбувається через мовленнєву діяльність.

Д. Б. Ельконін відмічає, що гра – це діяльність дітей, де в ігрових умовах вони відтворюють діяльність дорослих і відносини між ними, приміряючи на себе «дорослі» ролі [11]. Вчений зазначає, будь-яка гра для дитини – це пізнання світу, де вона розвиває фізичні та розумові здібності, пізнавальні процеси, креативність, волю та моральні якості. Також гра виступає способом переробки отриманих з навколишнього світу вражень і знань, вона здійснюється за допомогою комплексних дій, в які обов'язково включається мовлення.

Виникнувши в ранньому дитинстві на основі наслідування і маніпулятивних дій з предметами, зауважує В. О. Запорожець, гра впродовж дошкільного віку стає для дитини формою творчого відображення навколишнього життя, де яскраво проявляються особливості уяви і мислення, активність, емоційність, потреба в спілкуванні [2].

Л. С. Виготський називав гру «дев'ятим валом дитячого розвитку» [1]. Відмічав, що ігрова діяльність у дітей з порушеннями мовлення помітно відрізняється від ігрової діяльності дітей з нормативним розвитком, і це обумовлено дією основного дефекту.

В сучасній логопедичній науці терміном «недорозвинення мовлення» позначають низький рівень сформованості тої чи іншої мовленнєвої функції або ж мовленнєвої системи в цілому [6, 8]. Під загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) у дітей із нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом професор М. К. Шеремет зазначає таку форму мовленнєвого порушення, за якого відбуваються зміни у формуванні всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться як до звукової так і до смислової сторони мовлення [6].

Досліджуючи дітей з загальним недорозвиненням мовлення, Ю. В. Рібцун відзначає, що вони відстають від однолітків

з нормативним розвитком мовлення в точному відтворенні дій з предметами, порушують послідовність ігрових дій, опускають їх основні частини [8]. Для дітей цієї категорії характерні зниження вербальної пам'яті та продуктивності запам'ятовування, нестійкість уваги, відставання в розвитку абстрактно-логічного мислення. Таким дошкільнятам потрібно більше часу, у порівнянні з однолітками із нормативним розвитком мовлення, для включення в ігрову діяльність; в самому процесі гри відзначаються паузи, спостерігається виснаженість діяльності.

Як зазначає, Х. Я. Сайко і Ю. В. Шаблінська, діти з загальним недорозвиненням мовлення, завдячуючи своїм особливостям, вимагають значно більшої участі дорослих в їх ігровій діяльності, у порівнянні з однолітками із нормативним розвитком мовлення [9]. Вони непоступливі, тому не можуть грати у колективі, інтерес до гри у них нестійкий. Значною особливістю ігрової діяльності у цих дітей виокремлюється утруднення в спілкуванні з іншими під час гри, що свідчить про несформованість у них основних форм комунікації, і це яскраво проявляється в поведінці в процесі гри. Тому, відзначають дослідники, розвиваючи мовлення необхідно також вдосконалювати ігрові та комунікативні навички дітей з ЗНМ.

Між мовленням і грою існує двосторонній зв'язок, на це вказує Л. С. Виготський [1]. З однієї сторони, мовлення розвивається і активізується в грі, а з іншої – сама гра розвивається під впливом розвитку мовлення. Дитина словом позначає свої дії, чим осмислює їх, словом вона користується і щоб доповнити дії, висловити свої думки і почуття.

Класифікацію проявів ЗНМ розробила відомий педагог, психолог, основоположник логопедії як самостійної науки, Р. Е. Левіна [5]. Науковець характеризувала загальне недорозвинення мовлення: від повної відсутності мовних засобів спілкування до розгорнутих форм зв'язного мовлення.

Наукові дослідження В. І. Селівестрова доводять, що гра для всіх дітей, і для дітей з ЗНМ також, сприяє виділенню і засвоєнню ними соціальних функцій, що

здійснюються безпосередньо через мовлення, такі соціальні функції тісно влітаються в систему рольових взаємовідносин між дітьми [10].

Науковці С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак зазначають, що у дошкільників з порушеннями мовлення ігрова діяльність відстає у розвитку [4]. Зміст їхньої гри найчастіше – це відображення відомих способів дій з предметами або ознайомлення з властивостями іграшок; щодо конкретного задуму в процесі гри з будь-якими іграшками, то він відсутній. Ці діти практично не добирають потрібних для того чи іншого сюжету іграшок, гра з сюжетними іграшками зазвичай має процесуальний характер, тобто, коли дитина возить по кімнаті туди-сюди машинку, одягає і роздягає ляльку, тощо. Їх ігри з іграшками логічно не пов'язані.

Ігрова діяльність дошкільників з ЗНМ успішно відбувається тільки коли дорослий впливає на саму гру, вказують В. О. Калягін і Т. С. Овчіннікова [3]. Дослідники відмічають, що найбільша затримка формування ігрової діяльності притаманна дітям з ЗНМ I рівня: їх ігри мають одноманітний наслідувальний характер, коли, наприклад, дитина крутить іграшку в руках, не виконуючи з нею ігрові дії. Її дії з іграшкою не мають розгорнутого ігрового характеру, в колективі з однолітками з нормативним мовленнєвим розвитком така дитина тримається осторонь, або, виконує допоміжні-вторинні ролі та не вступає в словесний контакт. У малюка з I рівнем ЗНМ порушений емоційний розвиток, тому для нього гра проходить без задуму, і дії її учасників часто бувають незрозумілими дитині.

Фахівці також зазначають, що у дошкільників цього рівня ЗНМ різко знижена самостійна ігрова активність, діти не можуть самостійно організувати сумісну діяльність в межах сюжетної гри, необхідне втручання дорослого, без участі дорослого можлива лише процесуальна гра з елементами сюжету, тобто така ігрова діяльність не є колективною, а є діяльністю разом або поряд [3, 4, 5, 6, 7, 8, 10]. В сюжетно-рольових іграх реалізація сюжету має нестійкий ситуативний характер, що залежить від випадкових асоціацій; роль не визначає

поведінку дитини в грі, тільки за допомогою аналізу ігрової діяльності дошкільник може встановити, яку роль він на себе взяв. Використання предметів-замішувачів в іграх чи дії-заміщення простежуються надто рідко; ігрова поведінка малоемоційна. Дітям з I рівнем ЗНМ зміст багатьох ігор та їх правила тривалий час залишаються недоступними, у дидактичних іграх вони мають труднощі в дотриманні правил і в утриманні в пам'яті завдання, часто гублячи основну мету гри, забуваючи правила, їм потрібно постійно про них нагадувати. Стосовно рухливих ігор, то ці діти не керуються всіма ігровими правилами, що перетворює їх ігри у безцільне, хаотичне виконання окремих рухів.

Порівнюючи ігрову діяльність дітей з I та II рівнем ЗНМ, В. О. Калягін і Т. С. Овчіннікова зазначають її кращий стан у останніх [3]. А якщо ще додається цілеспрямований педагогічний вплив на таких дітей, наголошують вчені, то у них розвиваються і покращуються наступні характеристики гри: цілеспрямованість, стійкість, тривалість, збільшується кількість і якість ігрових дій, розширюється тематика ігор. Діти цього рівня здатні орієнтуватися на правила, зразок, роль та довільно керувати своєю ігровою діяльністю; їх ігри можуть ставати колективними, але вони граються переважно невеликими підгрупами; за участі педагога в організації гри такі діти доводять ігри до логічного кінця, а це показник росту рівня ігрової діяльності.

Для дітей з III рівнем ЗНМ, зауважує С. В. Лауткіна, в цілому ігрова діяльність відповідає віковій нормі, але наявні певні поведінкові особливості в іграх, що пов'язані, насамперед, із мовленнєвим навантаженням, виконанням ролей, які передбачають активний мовленнєвий супровід [7]. Найбільші труднощі діти цього рівня ЗНМ мають у словесних іграх та іграх з правилами, що передбачають словесну регуляцію дій.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Загальне недорозвинення мовлення досить складне порушення що охоплює всі компоненти мовлення, на чому наголошують науковці. Дослідженнями психологів та педагогів доведено – гра як провідний вид діяльності у

дошкільному віці активно сприяє формуванню відсутніх мовленнєвих компонентів та корекції вже сформованих, але у дітей з ЗНМ вона має свої особливості. Та все одно вона не втрачає свого значення для розвитку особистості, завдяки грі логопед організовує продуктивне і цікаве для дитини логопедичне заняття, що в свою чергу позитивно налаштовує дошкільників до роботи. В свою чергу, спеціальний психолог, супроводжуючи дітей з ЗНМ, враховуючи особливості їх гри, підбирає психокодекційні ігри та вправи, допомагаючи подолати вторинні та третинні порушення психосоціального розвитку. В подальшому ми плануємо на практиці дослідити реальний стан сформованості ігрової діяльності, її особливості у дошкільників із ЗНМ в умовах дошкільних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. *Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Психология развития / Л. С. Выготский.* – СПб. : Питер, 2001. – С. 56 – 79.
2. Запорожец А. В. *Избранные психологические труды: В 2-х томах. Том 1. Психическое развитие ребенка / Под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко.* – М. : Педагогика, 1986. – 320 с.
3. Калягин В. А. *Логопсихология Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / В. А. Калягин, Т. С. Овчинникова.* – М. : Академия, 2007. – 320 с.
4. Конопляста С. Ю. *Логопсихология: навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак.* – К. : Знання, 2010. – 293 с.
5. Левина Р. Е. *Нарушение речи и письма у детей [Текст]: избр. тр. / Ред.-сост. Г. В. Чиркина, П. Б. Шошин.* – М. : Аркти, 2005. – 221 с.
6. *Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / За ред. М. К. Шеремет.* – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 672 с.
7. *Логопсихология / Авт.-сост. С. В. Лауткина.* – Витебск : Изд-во УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2007. – 150 с.
8. Рібцун Ю. В. *До проблеми вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції: (23–24 листоп. 2005 р.).* – К., 2005. – С. 78–81.
9. Сайко Х. Я. *Особенности застосування гри в системі формування лексичної компетентності дітей дошкільного віку із*

- загальним недорозвиненням мовлення [Текст] / Х. Я. Сайко, Ю. В. Шаблінська // Молодий вчений.* – 2017. – №3. – С. 466 – 470.
10. Селиверстов В. И. *Речевые игры с детьми.* – М. : Академический проект, 2017. – 399 с.
 11. Эльконин Д. Б. *Психология игры / Д. Б. Эльконин.* – 2-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

УДК 376-056.264-053.4:159.947

Т. Г. Харченко

кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

О. В. Лапченко

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕКСКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

В статті представлено теоретичний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо вольової сфери дошкільників із порушеннями мовлення.

В статті представлений теоретичний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних учених щодо вольової сфери дошкільників з порушеннями мовлення.

The article presents a theoretical analysis of the researches of domestic and foreign scientists regarding the volitional sphere of preschool children with speech disorders.

Ключові слова: воля, вольова сфера, вольова дія, мовленнєві порушення, дошкільники з порушеннями мовлення.

Ключевые слова: воля, волевая сфера, волевое действие, речевые нарушения, дошкольники с нарушениями речи.

Keywords: volition, volitional field, volitional action, speech impairment, preschoolers with speech disorders.

Постановка проблеми. Останнім часом проблема вивчення вольової сфери у дітей з мовленнєвими порушеннями стала дуже актуальною. За останні роки в нашій країні збільшилась кількість дітей з вадами мовлення, що супроводжуються